

ХІІІ. Д О Д А Т К И

1510 Іюня 26. Жаловання підтвердітельная грамота мешчанамъ города Високаго, на Магдебургское право и другія льготы.

Во імя Божье, станься. Мы Жикгимонтъ, Божьею милостью король Польскій, великій князь Литовскій, Рускій, княжа Пруское, Жомойтекій и иных панъ и дедичъ, чинимъ знаменито тым-то нашимъ листомъ, хто на него посмотришь або чтучи его вслышитъ, нынешним и потомъ будучимъ, кому будетъ потребъ того ведати. Били намъ челомъ войтъ, и бурмистрв и радци, и вси мешчане Висоцкіи, в вказывали передь нами листъ брата нашего, щастное памяти Александра короля и великого князя его милости, въ которомъ жо привилеи написано, штожь перво того отецъ нашъ Казимиръ король его милости ихъ на воли осадилъ, на цынши и на иныхъ поплаткахъ, и они били челомъ брату нашему Александру королю его милости, абы ихъ въ томъ не рушилъ и право бы Немецкое Майтборское имъ даль, для полешенья і осаженъя людей въ томъ месте нашомъ у Високомъ; и его милость братъ нашъ Александр король на ихъ чоломъбитье то вчинил, право Немецкое Майтборское въ томъ месте ихъ у Високомъ имъ даль, по тому какъ и въ иныхъ местехъ нашихъ, въ Берестьи и въ Дорогочине, для того ижь бы люди оседали и платы бы наши намъ ся повышали, и войтовство въ томъ месте у Високомъ вставилъ его милость вечно. Тамъ жо въ привилеи его милости написано: наипервей, штожь они мають намъ тьи платы платити, котори жь передь тымъ даивали, цыншь зъ земли пышное, которую жь землю къ тому месту здавна мають, съ каждое волоки по золотому, а волока десятная мець быти. Также мають давати съ каждое ятки мяское по каменю лоу, а по полфунта перцу; а съ пекаревъ, котори жь въ месте мешкають и хлебъ перепекають, мають давати въ кождый годъ по пяти квартниковъ; тежь платы съ корчомъ мають давати. Также кокорыи тамъ мешчане торгомъ ся обыходять, тьи мають давати на годъ плату по пяти жь квартниковъ. Тежь наместники наши Дорогицкіи и войтъ первой того забороняли імъ котловъ пивныхъ на месте мети, і сами котлы свои мевали и отъ того себе пенязи берали: ино его милость то выстановилъ и дозволилъ имъ кождому, хто бы хотель, котлы себе пивные въ домехъ мети. Такожъ наместники

забороняли имь воды брати изь ставовь нашихь на ихь потреби; и его милость и то имь дозволил, воду вольно каждому зь местизь ставовь нашихь брати кь ихь потребе. Тежь наместнику Дорогицкому не казаль двора свего вь ихь месте будовати, и ихь самому не судити а ни рядити, и винь и иных пошлнень своихь не маеть на них брати: нижьли войть и радцы и мещане ся вь томь месте справовати и рядити, подлугь того права своего Майтборского, по тому какь и по инымь местомь нашимь, которым же предкове наши и мы права Майтборскіи подавали; и которыи люди вь томь месте мешкають, тыи вси мають того ихь права послушни бути, и войть и радцы мають ихь судити и рядити, и винныхь подлугь ихь вине и заслуги карати, а наместники наши не мають ся вь тое ихь право ни во што вступати; нижьли наместник маеть судити при войте и при бурмистрахь, для смотренья вины. Тежь на наместника зь млыновь мерка маеть быти. Тежь ся пригодить наместнику зь войтомь вердунокь грошей, тогда на наместника осмь грошей, а войту чотыри гроши; а оть синее раны наместнику зь войтомь польосма гроша, ино войту маеть быти сь того третій пенязь; такожь коли пригодить ся судь о квалть и о разбой и о пожогу и о злодействе зь лицомь, тогды наместник маеть судити сь радцами, а коли безь лица злодей, тогды до войта маеть дань быти. Тежь, коли наместник Дорогицкій самь приедеть до того места до Высокого, тогда они мають зь места стацею его поднимати, подлугь силы своее. Такожь поведили передь его милостью, штожь передь тымь подводь не давали: и его милость не казаль имь подводь давати. А радцы вь томь месте не мають накупныи быти, вынимая, кого они сами себе зь войтом оберуть, тыи радцы и мають быти тамь у нихь вставлены. Тежь наместники первыи имь были новину ввели: коли дьй хто вь месте жону поймаеть, або девка замужь идеть, о они оть того себе куници бирали; и его милость и то имь отложил, штожь наместники наши не мають на нихь тыхь куниць брати. И то все его милость брать нашь подтвердил имь привилеємь своимь вечно и непорушно. И били намь чоломь, абихмо и мы тежь подтвердили имь нашимь листомь: ино мы выслушавши того привилья брата нашего, при томь таки есм ихь зоставили, и подтверждаемь то симь нашимь листомь, имь и ихь детемь и напотомь будучимь ихь счадкомь: маемь имь тое право Майборское твердо державти, во всяких члонкахь прислухаючихь кь тому праву, вечно и непорушно, подле привилья

брата нашего Александра короля его милости. А для лепшого сведомья и болшее твердости, и печать нашу казали есмо привести къ сему нашему листу. Сталося и дано въ Кракове, лета Божьего тысяча пятьсотъ десятого, месяца іюня въ 26 день, индикта 13.

Изъ Литовской Метрики (Запис.кн.VIII,л.363-365), хранящейся въ С.Петербургіе, при Правительствующемъ Сенатіе. Въ заглавіи грамоти отмічено:

Потверженье мещаномъ места Високого на право Майдеборское и иншіе вольности ихъ привилею короля Александра. Иметь радних пановъ не означено.

1614 іюля 29. Жалованная подтвердительная грамота Кіевскому Пустынскому Николавскому монастырю, на пустошь Княжичи съ озеромъ.

Жикгимонтъ Божьею милостью король Польскій, великій князь Литовскій, Рускій, княжа Прусское, Жомоитскій и иных. Били намъ чоломъ архимадндричь монастыря Святого Николы Пустыньского, ось Кіева, во всюю братиею, и поведоли передь нами, штожь отецъ нашъ Казимиръ король его милость даль намъ къ церкви Божьей къ Святому Николе Пустыньскому селище пустое в Кіеве, за Днепромъ, на имя княжичи и озеро, и вжо братъ нашъ Александр король его милость, подлугъ листу нашего Казимира короля его милости, на томъ ихъ листъ свой даль; и тотъ листъ брата нашего Александра короля они передь нами покладали и били намъ чоломъ, абихмо имъ на тое селище и на озеро дали нашъ листъ и подтвердили бихмо то імъ нашимъ листомъ на вечность. И мы взглянувши въ листъ брата нашего Александра короля, и зъ ласки наше на их чалобитье то вчинили, на тое селище и на озеро дали есмо імъ сесь нашъ листъ и потвержаемъ то къ церкви Божьей къ Святому Николе симъ нашимъ листомъ вечно: нехай они къ тому монастырю тое селище Княжичи держать, какъ ся здавна въ себе маеть. Писанъ у Вилни, лета Божьего тысяча пятьсотъ четвертогона десять, месяца іюля въ 29 день, индикта 2. - Правилі: панъ Виленскій, гетмант, староста Луцкій, маршалокъ Волинское земли князь Константинъ Іванович Острозскій, а маршалокъ и писарь, наместникъ Довкговскій, панъ Богушь Боговитиновичъ.

Подлинник писанъ на пергаменномъ листкіе, мелкою скорописью, безъ строчнихъ знаковъ. Королевской подписи ніеть.

Внизу грамоты скрієпа писаря: Михайло Васкрвичь. Тут же приложена печать Литовскаго великаго княжества, подь кустодією, сь неявственнимь оттиском. Имена и титулы радных пановь вь сокращеніяхь.

Из архива Кіевской Казенной Палати.

ПЕРШИЙ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТ
1529 р.
(витяги)

РАЗДЕЛ ПЕРВЫЙ НА ДЦАТЬ

О головщины людей путних и мужицкие и паробочкие.

1. На первой о головщинах поутного человека и бортника. Теж уставляем, хто бы путного человека або бортника забил; головщина за путного двадцать рублев грошей, а за бортника осм рублев грошей. А хто бил путного человека або бортника; тогды путному человеку навязка три рублив грошей, а бортнику рубль, а жонам их совито.

2. О головщины и навезки ремесных людей. Золотару, органисте, пушкару, кухару, дойлиде, гафтару, столяру, ковалю, маляру, соколнику, псарцу, возницы, машталеру, муртлю, кравцу, шевчу, гафтарце, коверницы, бралы мает тым всим головщина быти яко путному слuze дванадцать рублев грошей. Хотя бы тяглый был ремесником; головщина, а навезки рубль грошей. И естли тое работы не будут, то гды ему тая вметы, тогды им головщина подле роду их: естли хто хлоп, то ему хлопье, а естли мужику, то мужицкое.

3. О бой и головщин тивунов и приставов и инших врадников. Теж уставуем тивуну и приставу и ключнику его головщина. Хто бы его во враде забил, дванадцать рублев грошей и навезки во враде их три рубля грошей. А естли бы который тивун або пристав з ураду были выставлены; тогда им головщина и навезки яко и тяглому человеку. А естлибы парубок во враде в тивунстве або у приставництве был, головщина ему десять коп, а навезки рубль грошей до того часу, поки на враде; а слы з ураду вызволены будут, тогды им головщина и навезки яко паробку.

4. О бои о головщины простых людей и паробков. А хтобы мужика тяглого забил, тот мает платити за него головщины десять коп грошей; а за паробка невольного головщина пять коп грошей, а жонце невольной но томуж головщины.

5. О бой и раны мужыцкие и паробочкие. Колибы хто мужыка тяглого ранил або бил, мает его навезти полтину грошей, а жонце рубль грошей; а паробку полкопы грошей, а жонце копа грошей.

6. Человек вольный, за жадный выступ, в неволю не мает взят быти. Теж уставуем, иж человек вольный за жадный выступ не мает взят быти у вечную неволю. А естлибы за который выступ выдан был в которой суме, тогда мает ся выробити, на каждый год выпуску мужику двадцать грошей, а естли им дано присевок на пожиток их. А естлибы им присевку не дал, тогды мужику на год выпуску полкопы, грошей, а жонце дванадцать грошей. А естлибы ся им не мог выробити, жебы таку великой суме выдан был; тогда дети его мают ся выробити, а выпуску им потомуж мает быти.

7. О выпусканья пенезей закупным людям. Теж уставуем, естлибы хто закупил мужика або жонку, а с ним бы не взмовил, што мает присевати або пенезей выпустити, тогды маеть также с пенезей выпустити, тогды имеет также с пенезей отручоно быти пятнадцать грошей на лето, а жонце десять грошей.

8. Естлибы человек волный або неволный або челядин зашел за другого, а о бы не хотел права дати и его выдати. Теж уставуем, естлибы который человек неволный або волный або челядин неволный за кого зашел за оного, а поведал ся, а оный пан, чей человек або челядин, просил в него права раз або два, а оный бы пан не хотел ему на него права дати; тогды такой земенин маеть притягнен бути ку праву земскому. Естли бы тот человек; чий непохожий або челядик зыщен правом, иж его невольный, а на оного пана, в кого будеть человек, переведен, иж в него права просил раз и два, а он права не дал, тогды тот маеть навезти оного человека або челядина от такого часу, как от него втекши в него мешках, подле уставы тех прав.

9. Естлибы в кого челядин втек, а другой ведаючи заказ пропустил его добровольно. Теж уставуем, естлибы от кого челядин втек, мужик або жонка неволная, а который бы, ведаючи через заказ або заповедь, иж то чужая челядь бежить, вказал им дорогу, або хлеба дал, або их в себя переховал, а тобы на него переведено; тогды

таковый маеть тую челядь оты скивати. А естлибы не отыскал; тогды маеть тому, чия челядь платити.

10. Естлибы хто сына своего або волного человека в неволю продал. Теж уставуем, естлибы хто вольного человека або сына своего з голоду продал в неволю, або сам ся для голоду дал, таковый лист не маеть державн быти, а як год оминеть, тот человек, пенезей набывши, и ему отдаст, а сам за се волен зостанет. Естлиж бы пак хто невольного своего продал або с хлеба дал кому, тогды такий вечне тому мает быти.

11. Естлибы хто в голод челядь свою выгнал. Теж уставуем, естлибы хто челед свою невольную в голод выбил из двора проч, ехотячи их переховываты, а они бы ся сами в голод перекормили, таковые вжо не мают быти невольными але волными. А вшакше тым обычаем; иж коли хто тую челядь свою выбьеть; тогды ся она мает оповедити враднику в повете або в раду местскому бургомистру, або мыщаном, иж их выбил; а тын, которым оповедают, мают обослати того, чия челяд ест, естли бы их выбил, нехотячи их кормити, тогды оная челяд вже вечне мает быти волна.

12. Неволницы мают быти четвераких причин. Теж уставуем иж неволницы мают быти четвераких причин: которые здавна в неволи сут або з невольных родят ся; другое, которые полоном заведены из земли неприятельское; третье, колибы на смерть сказаны кому, окроме злодейства, а они бы просили того, кому сказаны, жебы их не губил, а давали бы ся в неволю, а он бы их не вбил, таковые в неволю мают даны быти и дети их, которые ся будут потом родити; четвертые, коли бы сами в неволю поддали в тот обычай: иж хто б ведаючи жонку невольную, хотя человек волный, ее понял, тогды и сам в неволю мает быти и дети их, будь музскому стану або женского; тым же обычаем и жонка мавет быти, естлибы за невольного пошла, ведаючи, тогда и сама в неволю поддается и дети их.

13. К навезкам о приказ слуги. Естлибы хто кому приказал слугу, а тот слуга, шкodu вчинивши тому пану своему, от него проч втек; тогды тот, который ему приказал, повинен бедет его ку праву

поставити, а суди мают ему рок зложити, на который маеть его доискавшися и ку праву поставити. Естлиж бы он на тот рок, который суди положат, того не поставил; тогды он сам повинен буудет тую шкоду оправовити, на чом он слушний доводд учинить. А естлибы ся потом тому пану, в кого слуга втечет, пригодило видети на торгу або поткати на дорозе; тогды все он сам мает имети, нижли маеть смотрети того приказцы своего.

14. О слугу неприказного, естлибы пану своему зашкодил. Естлибы мел слугу неприказного, а он ему, шкоду вчинивши, проч втек; тогды он где колве его увидит або споткает, его мает поимати и вести до права и перед правом мает шкоды своее, доводити.

РАЗДЕЛ ВТОРОЙ НА ДЦАТЬ

О грабежи и навезки.

1. Естлибы хто занял, або пограбил стадо королевское, або панское и землянское, и што з него уморил. Теж уставляем, естлибы хто занял або пограбил стадо королевское, або княжское, або панское, або землянское, а уморил кобылу або жеребца; тогды за жеребца королевского десять коп грошей, а за кобылу три копа грошей. А вшркже естлибы ниhto жеребца королевского або землянского не торговал, тогда тая цена; а естли будетхто торговал што будет давано. А свирепа естлибы которая в бороне не бывала, або дров не воживала; тогды то маеть быти плачого; а коли которая будет во дворе робливала, тогды полтина грошей. А што ся дотычет мужиковы клячи або жеребца доморослого, полтина грошей, нижли естлибы кляча была куплена, што будет дал, то маеть быти плачено; або хотя бы жеребца доморослого хто будет в него торговал, а што будет давал, то мает плачено быти за доводом.

3. Хтобы под хляхтичом або под шляхтанкою грабеж учинил, кони побрал або в костела, або на торгу, або на поли в бору, хотя бы бою жадного не вчинил, абы она парсона не была при кони, або слуги, або перед слугою взял коня, або з вора выпрег, хотя бы она парсона

притом не была, а было бы переведено слушным доводом; тогда оный, который грабил, мает оправити то ему, якобы раны шляхтычу або шляхтанице, двадцать рублей грошей.

4. О грабеж коня панского и дворанского и шляхецкого. Панского, хляхетского, дворанского коня от каждого грабежу безврадного визволяем. А естли бы хто без враду в князя або у пана пограбил; таковой мает коня конем навезати.

5. Хто чиего человека пограбить. Теж естлибы чиих мужиков на торгу або при церкви, або на поли, або где человек пограбил, кони або животину на поли побрал в грабеж, а оный, кому ся грабеж стал, втек ся до права тому три рубли навезати, а грабеж вернути, теж тепер маэт на оном, чего ему потреба, искати. А естли бы он, кого пограбил, нестрерплял и недоходячи правом, а против пограбил маеть грабеж вернути и навязати. А естлибы теж чий человек также чиего человека пограбил; тогда маеть навехати грабеж яко кони и быдло по неделям подле давного обычая.

6. Навезка мужику и жонце. Теж уставуем навезки на каждую речь, што мает быть плачно. Напервей мужику навезки, хто чиего мужика поймаеть, а в себе держить, полтина грошей, а жонце рубль грошей, а паробку полкопы грошей, а невлной жонце полкопа грошей.

7. Навязка на челядь неволную. А естлиб кому челедь вьтекла, а заповедал бы колко о той челеди перейма, и пошел зе нею в погоню, а в кого бы ее знашол; тогда мает тому, в кого челедь знашол переем дати, с чего будеть заповедал. А естлибы без заповеди и переема в кого тую челедь нашол, а тот ему не захотел тое челеди без позему выдать, а взял на нем позем кгвалтом, а потом о том права был позван; тогда тот, хто взял, за тот позем повинен платити яуо за кгвалт дванадцать рублей грошей. А естлибы пак хто челедь ховал в себе, а поколку крот закликал оповедючы ее, а потом бы тот, чья челедь, в колку неделях тую челедь свою в него нашол; тогда уму маеть за страву только от каждого челядина дати на неделю по грошу.

8. Хтобы чию челядь выкрал або вывел. Теж уставуем; естли бы хто вывел або выкрал чиего человека албо челядина, а погонен был на дорозе и пойман с тым человеком або с челедью; тогды маеть с тым лицом веден быти во враду нашего, где на ближней будет, а вред мает ему справедливость вчинити. И естли оный знати к тому будет, або тую челядь выкрадал; тогды оный, кто его поймает с тою челедью, мает на него довод або присягу вчинити, иж он его вывел. а он мает каран быти яко злодей, а челяд мает тому вернена быти чия была. Пакликж бы на дорозе погонити не мог, а в дому чием человека тую челяд застал, справедливость вчинити, и тая челедь мает выдана быти ему з навезкою, а тот пред ся, хто ее вывел, мает каран быти яко злодей.

11. О мещанех, иж не мают на торгу землян грабити. Теж уставуем, иж мещане и подданные наши о долги свои якии колвек немают селян наших ани теж чиихиных духовных и светских вместе на торгу заповедати, ани тым себе на них справедливости доводити, але о тые долги с тыми виноватыми в панов их и зыншыими подданными в наших вранников будут повинни справедливости доходити, вранники панские мают им справедливость чинити. А естлибы хто пограбил не доведечы права; тогды мает дати вины господарю королю е.м. три рубли грошей, а стороне три рубли грошей.

РАЗДЕЛ ТРЕТИЙ НА ДЦАТЬ ОСТАТОЧНЫЙ

О злодействе

1. О паробки где крадут. Естли где паробки крадут в околицу, а з лицом их поймають, которое лицо будет стояти полтину грошей, тогды маеть каран быти яко злодей. А естли ж полтины лицо стояти не будеть; тогды маеть з бонды его шкода плачона быти, або лицо вернуть, а з навязку пугами бити. А повторе естли вкрадеть, хотя што десяти грошей стояти небудеть, а з лицом поймають. тогды вжо его на шыбеницу выдати маеть.

4. Естлиж чыего человека поймано з лицом, того маеть вести до его пана. Теж естлибы у имени княжеском и в панском и змянском человека з лицом поимано; тогды тот человек мает веден быти до его пана. Нижли естли чый человек пойман на обчом торгу з лицом або на чием чужом имени; тот человек мает веден быти до того пана, чий торг, або до его врадника, а тот пан оное лицо взяти на свой двор, а того человека мает у свою казнь осадити и до имения або слати оного. Чий человек, раз т три, тот пан мает прислати за тым человеком своим вижа, перед которым мает оный пан, в кого человек, справедливость чинити. Естлибы оный пан, чий человек. на три осы ланя з тым человеком своим до оного пана, в чием торгу тот человек есть пойман, вижа своего не прислал; тогды тот пан мает, подле себе сторону людей добрых посадившы, тому справедливость наконец вчинити.

5. Кто бы в кого застал, мает вести до того пана а просити з ним справедливости. Колибы хто лицо свое речы краденое в чиего слуги або подданого застал, так на дедизнем его, яко инде колве; тогды такового человека мает вести до пана его, а просити с ним справедливости. А естлибы ему справедливость невчинена; тогды тот, при чием человеце лицо застанет, будет повинен о то перед судом нашим поставити. А естлибы оный злодей втек з рук его, або оное лицо стратил, а перед судом не поставил с лица не положил; тогды будет повинен оному шкоду заплатити, на чом оный присягнуть, або слушный довод учинит, што ему будет при оному лицу згнуло. И теж коли бы што в кого украдено, а видится ему шкода от которого села, а шкодника своего не ведает; тогды мает просити права в том селе, а дал о том по всему селу вину; тогды три мужа из оного села, которых он оберет, мают присягнути, як в том селе шкодника его неведает, а паклибы на тое неприсягнули, тогда оное село оную шкоду всю тому шкодному мает платити, а себе злодея искати.

7. Хтобы шляхтича первый раз обвинил перед правом. Теж уставляем, иж колибы который шляхтич о злодействе без лица обвинен первый раз был перед правом; тогды таковой, естли бы лица при нем не застанут, мает присягою своею телесною невинность свою очищати.

8. Теж естли другий раз тогож шляхтича без лица было обвинено. Естлибы тотже шляхтич другий раз о злодействе также без лица был обвинен; тогды вжо сам третей себе ровными шляхтичы доброе славы присягаю своею телесною мається очищати.

9. Колибы тотже шляхтич без лица о злодействе обвинен был третий раз перед правом. Колибы третий раз тотже шляхтич без лица о злодействе обвинен был; тогды сам сем, то есть з шестью шляхтичов, себе во части захованых, присягою своею и их телесною мают с того ся выправити; а за четвертым обвиненьем таковый каждый день мает быти обешон злодейским обычаем.

10. Колиб мужик мужику клет выкрал, чим мает быти каран. Теж уставуем, иж колибы мужику клет выкрал а найденобы лицо; тогды при лица мужик на чом присягнет, то мает заплатити, а за навезку мает висети. А естлибы шляхтич свиреп покраден с спижными речми; тогды мает плачно быти дванадцать рублей грошей, а вины до скарбу господарского толкож. А естлибы покрадена клет з скарбными речми; тогды при лице, на чом шляхтич присягнет, то мает плачно быти, а вину нам господарю противня, а за навязку злодей на шибен.

12. Колибы злодея на злодействе поймано было. Который бы злодей на его злодействе пойман был окром дому его, а речь краденая его в дому не была застата; такого жона и дети и челядь от таковых злочинств прожни, а сам злодей маеть висети.

14. Трикроть злодея приличного одного дня маеть мучити. Злодея приличного маеть мучити три раза ободного дня, а ничим не охромити, а не домучит ли ся на нем злодейства; тогды тот, который дал ему мучити, мает его навязывати, колко крот будеть мучити, за каждую муку полтина грошей. А естлибы уморил мучачи, а не домучился ничего, маеть за него головщину платити, какий будеть человек. А естлибы оный человек в оной муце, чары маючи, муку нечул, а в том якобы спал; тогды, на чом тот истец на шкодах своих присягнет, мает тому платити.

20. Хтобы злодея при злочинстве забил. Теж уставуем, естлибы злодей вшол в чий дом красти, а оного бы злодея застали и хотели поймати, а он бы ся поимати недал и боронился, а они бы его тут при злодействе забили; тогды назавтреж тот, хто его забил, воземши сторону околичных суседов, мает то обвести и послати туюж сторону до того пана, чий ест человек, а естлибы близко был, и оповедити ему иж человека твоего забито при злодействе, а не будет его самого ино его наместнику, ижбы послал до того человека, або сам ехавши огледел. А паклибы не было того пана, чий человек забит близко меня; тогды мает с тымиж людьми сторонними того человека до двора господарского повести и в раду того оповедити. А естли то он оповедить, а оный пан, чий человек, хотел искать головщину; таковый головщины не платит. А естлибы забил, ани кому неоповедал; таковый головщину платит.

21. Чтобы злодея ранил при злодействе у своему дому. Естлибы хто злодея ранил при злодействе у своему дому; тогды его мает повести з лицом, што украл будет, до того пана, чий ест человек. А естлибы оный пан был далеко; тогды мает вести до двора господарского з лицом, который будет ближны, и то в раду оповедити. А естлибы оного ранного человека не вел до его пана, чий ест человек, ани до двора господарского. а држалбы в себе три дня, а он бы в его дому вмер; таковый головщину платит.

23. Кто бы што вкрал на дворе господарском. А хто бы што украл на дворе господарском, што бы стояло меньше полукопья, которая речь бы не о шью прошла, а то бы на него переведено, або вынято; такому мают уши обрезать.

27. Естлибы в дому лицо застато будет, а жона будет вживала тых речей краденых. Естлибы в дому лицо застато, дети и жона при том были, а тых речей краденых вживали; тогды они повинни будуть тую шкоду платити и сами головами своими выданы быти; нижли не у вечную неволю але поколя ся vyrоблять, и мает им выпуск быти, яко и тым, которые бы закуплены были, а горлом тот сам мает каран быти, яко злодея, который вкрал.

28. Естлибы лицо важное понесено до своего двора чиего, а не будет чим з дому злодеева заплотити, маеть вернено быти. К тому уставуем, естлибы лицо было принесено до двора нашего або князского и панского. а было бы тое лицо реч важная або шаты або серебро, або кони добрые. а того злодея маетност не змогла бы чым з дому его шкодному заплатити; тогда таковое лицо важное з двора нашего также и княжского маеть даром вернено быти тому, чые будет, а тот злодей на шибеницу, в кого тое лицо застато будет.

Временник Московского общества истории
и древностей российских, кн. 18. - М.:1954.

ДОГОВІРНІ СТАТТІ 1654 р.

1.

Вначале изволь Твое Царское Величество подтвердить права и вольности наши Войсковыя, какъ изъ вековъ бывало въ Войске Запорожскомъ, что своими правами суживалися и вольности свои имели в добрахъ и въ судах; чтобы ни Воевода, ни Бояринь, ни Стольникъ въ суды Войсковые не вступался, но отъ Старейшихъ своихъ чтобы товарищество сужены были: где три человека Козаковъ, тогда два третьяго должны судити.

Под сими статьями помета Думнаго Дьяка Алмазы Иванова: Сей статье указаль Государе и Бояре приговорили быть такъ, по ихъ челобытью.

2.

Войско Запорожское въ числе бо, чтобы всегда полно было.

Указал Государь и Бояре приговорили быть по ихъ челобытью, бо, человекъ .сь темъ, чтобы Гетманъ велель Козаковъ разобрать вскоре и списокъ имъ учинилъ за своєю рукою для его Царскаго Величества.

3.

Шляхта, которые въ Россіи обретаются и веру по непорочной заповеди Христове Тебе, Великому Государю нашему, Твоему Царскому Величеству, учинили, чтобы при своих Шляхетских вольностяхъ пребывали, и межъ себя Старших на уряды судовые обирали, и добра свои и вольности имели, какъ при Короляхъ Польскихъ бывало, чтобы иные, увидя таковое пожалованье Твоего Царскаго Величества, клонилися подь область и подь крепкую и высокую руку Твоего Царскаго Величества, со всемъ миромъ Христианскимъ. Суды земскіе и градскіе чрезь техъ Урядников, которыхъ они сами себе добровольно оберуть, исправлены быть имеютъ, как и прежде сего; такожъ Шляхта. которые казну свою

имели по крепостям на маестностях тогда и ныне, чтобъ имь поплачено или маестностяхъ довлადети дано.

Симь статьямь указаль Государь и Бояре приговорили быть по ихъ челобытью.

4.

Въ городехъ Урядники изъ нашихъ людей чтобъ были обираны на то достойные, которые должны будутъ поддаными Твоего Царскаго Величества исправляти или уряжати и приходъ належашій вправду въ жавну Твоего Царскаго Величества отдавши.

Указал Государь и Бояре приговорили быть по ихъ челобытью; а быти б Урядникамъ, Войтамъ, Бурмимстрам, Райцамъ, Лавникомъ, и дозоды денежные и хлебные и всякіе на Государя собирать имь и отдавать пришлеть, и темь людемь, кого для тоя сборныя казны Государь пришлеть, надъ тем и сборщиками смотреть, чтобы делали правду.

5.

На булаву Гетьманскую что надано со всеми принадлежностями Староство Чигиринское, чтобъ и ныне для своего ряду пребывало.

Указаль Государь и Бояре приговорили быть по ихъ челобытью.

6.

Сохрани Боже Смерти на пана Гетьмана (понеже всякъ человекъ смертень, безъ чего не можно быти), чтобъ Войско Запорожское само межъ себя Гетмана избирали и Его Царскому Величеству извещали, чтобъ то Его Царскому Величеству не въ кручину было, понеже тотъ давний обычай Войсковый.

Государь указаль и Бояре приговорили быть по ихъ челобытью.

7.

Именій Козацкихъ, чтобъ никто не отнималь, которые землю имеютъ и все пожитки съ техъ земель чтобъ при техъ именахъ добровольно имели; вдовъ Козаковъ остальныхъ, чтобъ и дети ихъ такіе жъ вольности имели, какъ предки и отцы ихъ.

Быть по ихъ челобытью.

8.

Писарю Войсковому, чтобъ по милости его Царскаго Величества одна тысяча золотыхъ для подписковъ, также и мельницу для прокормленія, что великой расходъ имеетъ.

Быть по ихъ челобытью, давать изъ тамошнихъ доходовъ.

9.

На всякого Полковника чтобъ по мельнице было, для того же, что расходъ великій имеютъ; но когда милость будетъ Твоего Царскаго Величества, и больши того чемъ Царское Величество пожаловати изволить.

Государь пожаловал по ихъ челобытью.

10.

Также на судей Войсковыхъ по триста золотыхъ и по мельнице; а на Писаря Судейскаго по 100 золотыхъ.

Государь пожаловаль по ихъ челобытью; а про Судей допросить: сколько Судей?

11.

Также Ясауламъ Войсковымъ и Полковымъ, что на услугахъ Войсковыхъ завсегда обретаются и хлеба пахать не могутъ, по мельнице бь имъ было, просимъ Твоего Царскаго Величества.

Государь пожаловаль по ихъ челобытью.

12.

На поделку снаряду Войсковаго и на пушкарей и на всехъ людей работныхъ у снаряду просимъ Твоего Царскаго Величества, изволь имети Свое Царское милостивое призрѣніе, яко о зиме тако и о станахъ; такожде на Обозного 400 золотыхъ.

Государь пожаловаль велель давати изъ тамошнихъ доходовъ.

13.

Права, наданные изъ вековъ отъ Князять и Королей какъ духовнымъ и мірскимъ людянь, чтобъ ни в чемъ не нарушены были.

Государь указаль и Бояре приговорили: оставить права духовныя и мирскія безъ всякаго нарушенія. Митрополиту же Кіевскому, также и инымъ Духовнымъ Малыя Россіи, быть подъ благословеніемъ Святейшаго Патріарха Московскаго, а въ права духовныя Патріархъ вступать не будетъ.

14.

Послы, которые изъ века изъ чужихъ земель приходятъ къ Войску Запорожскому, чтобъ Пану Гетману и Войску Запорожскому, которые къ добру были вольно приняты, чтобы по Его Царскому Величеству въ кручину не было: а чтобы имело противу Его Царскаго Величества быти, должны мы Его Царскому Величеству извещати.

Государь указаль и бояре приговорили: Пословъ о добрыхъ делехъ принимать и отпускать, а о какихъ делехъ приходили и съ чемъ отпустить, и о томъ противнымъ деломъ Государю, и техъ задерживать и писать объ нихъ Государю: а безъ Государева указу ихъ не отпускать. А съ Турскимъ Салтаномъ и Польскимъ Королемъ безъ Государева указу не ссылатся.

15.

Какъ во иныхъ земляхъ дань вдругъ отдается, велилибы есма и мы, чтобы ценою ведомо давать отъ техъ людей, которые Твоему Царскому Величеству належать; а еслибы инако быти не могло, тогда

ни наединого Воеводу не позволять, а о томъ договариваться, разве бы изъ тутошнихъ людей оборовши Воеводу человека достойнаго, иметь те все доходы вправду Ему, Царскому Величеству, отдавати.

Сей статье Государь указал и Бояре приговорили быть потому, како выше сего написано: собирать Войтамъ и Бурмистрамъ, и Райцамъ, Лавникам, и отдавать въ Государеву казну темъ людям, кого Государь пришлетъ, и темъ людямъ надъ сборщики смотреть, чтобы делали правду.

16.

А то для того имеютъ Посланники наши договариваться, что наехавъ бы Воевода, права бы ломавши имель и установи какія чиниль, и тобъ имелось великою досадою, понеже праву иному не могутъ вскоре навькнуть и тяготы такія не могутъ носить; а изъ тутошнихъ людей когда будутъ старшие, тогда противъ правъ и установъ тутошнихъ будутъ исправлятися.

Быть Урядникамъ того Войска, права и вольности смотреть имь.

17.

Прежде всего отъ Королей Польскихъ никакого гоненія на веру и на вольности наши не было, всегда мы всякаго чину свои вольности имели и для того верно служили; а ныне за наступленіе на вольности наши понуждены Его Царскому Величеству подъ крепкую и высокую руку податься. Прилежно просити имеютъ Послы наши, чтобы привилія, Его Царское Величество, намъ на хартіяхъ писанныя съ печатями вислыми, единь на вольности Козацкія, а другой на Шляхетскія даль, чтобы на вечныя времена непоколебимо было; а когда то одеожимъ, мы сами смотръ межъ себя имети будемъ, и кто Козакъ, тотъ будетъ вольность Козацкую иметь. а кто пашенный крестьянин, тотъ будетъ должность обыкшую Его Царскому Величеству отдавать, какъ и прежде всего; также и на люди всякіе, которые Его Царскому Величеству подданые, на какихъ правахъ и вольностяхъ имеютъ быть.

Государь указаль и бояре приговорили быть по ихъ челобитью.

18.

О Митрополите помянувши имеютъ, какъ будто разговаривати, и о томъ Посломъ нашимъ изустный наказ дали есми.

Государь указаль и Бояре приговорили: Митрополиту и всемъ духовнаго чину людемъ на маестности ихъ, которыми ныне владеють, дать жаловну. Грамоту.

19.

Такожде просити прилежно Послы наши имеютъ Его Царскаго Величества, чтобъ Его Царское Величество рать свою вскоре прямо къ Смоленску послалъ, не отстрочивши ничего, чтобы непріятель не могъ исправиться и съ иными совокупиться, для того, что войска ныне принуждены; чтобъ никакой ихъ лести не верили, еслибъ они имели въ чемъ делать.

Указаль Государь и Бояре приговорили про походы объявить Посланникамъ, что Царское Величество изволить на непріятеля своего, на Польскаго Короля, идти самъ и Бояр и Воеводъ послать со многими ратми по просухе, какъ конскіе кормы учнутъ быть.

20.

И то надобное дело припомнити, чтобы наемнаго люду zde по рубежу отъ Ляховъ, для всякаго безстрашия, съ 3000, или какъ воля его Царскаго Величества будетъ, хотя и больши.

Об'явить: Царскаго Величества ратные люди всегда на рубеже, для Украйны обереганья. есть и впредь стоять учнутъ.

21.

Обычай тотъ, что всегда Войску Запорожскому платили, просить и ныне Его Царскаго Величества, чтобъ на Полковника по 100 ефимковъ, на Ясауловъ Полковыхъ по 200 золотыхъ, на Ясауловъ Войсковыхъ по 400 золотыхъ, на Сотниковъ по 100 золотыхъ, на Казаковъ по 30 золотыхъ.

Отговаривать: Великій Государь, Его Царское Величество, для Православныя Христіанскія веры, хотя ихъ отъ гонителей и хотяшихъ разирити Церкви Божія и искоренити веру Христіанскую отъ Латинь оборонити, собралъ рати многія и идетъ на неприятелей, и свою Государеву казну, для ихъ обороны, ратнымъ людямъ роздалъ многую; а какъ былъ у Гетмана у Богдана Хмельницкаго Государевъ ближній Бояринь и Наместникъ Тверской Василий Васильевич Бутурлинъ съ товарищи и говорилъ: хотя число Войска Запорожскаго и велико будетъ, а Государь въ томъ убытка не будетъ, потому что они жалованья у Государя просить не учнутъ; а говорилъ Гетманъ при нихъ при Судье и при Полковнике, и имъ ныне о томъ говорить не доведется.

22.

Орда, еслибы имела вкинуться, тогда отъ Астрахани и отъ Казани надобно на нихъ наступити, такожде и Донскимъ Козакамъ готовымъ быть; а ныне еще въ братстве, дать сроку и ихъ не задирать. Сказать: на Донь, къ Козакамъ, Государево повеление послано будетъ, буде Крымскіе люди задору никакого не учинять, и на нихъ не ходить; а буде задор учинять, и въ то время Государь укажетъ надъ ними промысль чинить.

23.

Кодакъ городъ, который есть сделанъ на рубеже отъ Крыму, въ которомъ Пань Гетманъ всегда по 400 человекъ тамъ имеетъ и кормы всякіе имъ даетъ, чтобы и ныне Его Царское Величество, какъ кормами, такъ и порохомъ къ наряду изволили построить; также и на техъ, которые за порогами Коша берегутъ, чтобы Его Царское Величество милость свою изволили показать, понеже нельзя его самого безъ людей оставлять.

О той статьѣ Его Царскаго Величества милостивый Указъ будетъ вперёдъ, какъ про то ведомо будетъ, по скольку какихъ запасовъ въ те места посыловано и сколько будетъ доходовъ въ сборѣ на Царское Величество.

УГОДА ТА КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА

...Як кожна держава складається і стверджується непорушно цілістю кордонів, так і Мала Росія, Вітчизна наша, щоб у своїх кордонах. Стверджених пактами від Речі Посполитої польської і від Московської держави передусім в тому, які відійшли по ріку Случ за гетьманства, славної пам'яті, Богдана Хмельницького, були відступлені, вічно віддані й пактами укріплені від Річі Посполитої польської в гетьманську область, не були насильно змінені й порушені – має про те ясновельможний гетьман старатися при трактатах найяснішого короля, його милості, шведського і кріпко, скільки Бог сили пошле, поставити, де належатиме, а передусім писати про се до найяснішого маєстату, його королівської величності, шведського як оборонця і протектора нашого, щоб його величність не допускав нікому не тільки прав та вольностей, а й військових кордонів пошкоджувати й собі привласнювати. Над тес має той-таки ясновельможний гетьман після закінчення, дай Боже, щасливої війни впросити у королівської величності шведської такого трактату, щоб його величність та його спадкоємці, найясніші королі шведські, титулувалися постійними протекторами України і залишалися такими на ділі для більшої кріпості Вітчизни нашої і для збереження її цілості в наданих правах та кордонах. Також про те має писати ясновельможний гетьман до найяснішого королівського маєстату, щоб у трактатах його величності з Московської державою було й таке викладене, щоб як невільників наших, які тепер у Московській державі перебувають, було нам вільно повернено після закінчення війни, так і винагороджено і слухно поповнено всі починені від Московської держави у теперішню війну на Україні шкоди. А особливо про те просити і дбати має в найяснішої королівської величності. Щоб було всіх звільнено і до нас повернено наших невільників, які залишаються в державі його ж величності.

Оскільки нам завжди потрібна сусідська приязнь Кримської держави, від якої не раз засягало допомоги Запорозьке військо для своєї оборони, отож, скільки під сей час можливо буде, має

ясновельможний гетьман із найяснішим ханом, його милістю, кримським дбати через послів про відновлення давнього з Кримською державою братерства, військової колегатії та підтвердження постійної приязні, на яку оглядаючись, довколишні держави не наважувалися б бажати учрмлення собі України і її будь у чому насильствувати. А після закінчення війни, коли Господь Бог посприє, при бажаному і задовільному для нас мирі, новообраному гетьманові осістив своїй резиденції, а потому кріпко й невсипуще стерегти того. Має він бути забов'язаний посадою свого уряду, аби ні в чому приязні та побратимства з Кримською державою не порушували свавільні легковажні люди з нашого боку, які звикли розривати й руйнувати не тільки сусідську згоду та приязнь, а й мирні союзи.

4

Запорозьке Низове військо, як заслужило собі безсмертну славу численними рицарськими відвагами на морі й на землі, так не меншими було збагачено для спільного свого пожитку та промислів наданнями, але Московська держава, винаходячи всілякі способи для утиснення та знищення його, побудувала на власних військових грунтах та угіддях чи городи Самарські, чи фортеці на Дніпрі, тим бажаючи тому Запорозькому Низовому війську учинити перешкоду в рибних та звіриних промислах, тим створило праволомство і пригнічення. Нарешті військове гніздо, Запорозьку Січ, розорило військовим наступом. Отож після щасливого, дай Боже, закінчення війни (коли тепер згадане Запорозьке військо не очистить тих ґрунтів своїх і Дніпра од московського насильства і себе не задовольнить) має ясновельможний гетьман, при трактуванні наяснішого короля, його милості, шведського з Московською державою про мир, про те дбати, щоб Дніпро від городків та Фортець московських, так і ґрунти військової було очищено від московської посесії і до первісної області Запорозького війська повернено, де надалі не має ясновельможний гетьман дозволити ані фортець будувати, ані городів фундувати, ані слобід осаджувати і в будь-який спосіб ті військові угіддя пустошити, а й буде зобов'язаний до їхньої оборони чинити всіляку поміч Запорозькому Низовому війську.

Город Терехтомирів, оскільки здавна до Запорозького Низового війська належав і називався його шпиталем, хай і тепер отож, після визволення, дай Боже, Вітчизни від Московського підданства, має ясновельможний гетьман те місто повернути Запорозькому Низовому війську з усіма угіддями й перевозом на Дніпрі, що там є, побудувати в ньому шпиталь для старих зубожілих і ранами покалічених козаків військовим коштом і з нього має бути харч та одежа, промисел. Також Дніпро увесь згори від Переволочної вниз, перові з Переволочанській і саме місто Переволочну з містом Керебер дою і ріка Ворскла з млинами, як і б в Полтавському полку, і козацьку фортецю із належним до неї, має ясновельможний гетьман, а після нього наступні наслідники того гетьманського уряду зберегти при Запорозькому війську, згідно і давніми правами і привілеями, ні кому з духовної і світської влади не допускаючи і не дозволяючи забивати і будувати там; на Дніпрі від Переволочної езів*: заводити ставів та ловити рибних, особливо в полі мають належати на вічні часи ріки, річки та всілякі прикмети аж по самий Очаків до кого іншого, тільки до Низового Запорозького війська.

Коли в самодержавних державах заховується хвалебний і корисний суспільному станові порядок, той порядок завше, як у війні, так і у мирі звичайно відправляють приватні й публічні Ради для спільного добра Вітчизні, в яких самодержці ведуть перед своєю при сутністю, кладу чи без заборони своє зізволення на спільні міністрів своїх та радників рішення та ухвали, а чому б у вільнім народі не мав би бути збережений такий добрий порядок, який був, либонь, у Запорозькому війську при гетьманах перед сим неодмінно згідно з давніми правами та вольностями? Отож, коли деякі Запорозького війська гетьмани, привласнивши собі неслухно й безправно самодержавну владу, узаконили самовладне таке право. “Так хочу, так повеліваю!”, -то через те самодержавство, невластиве

* Єзи – греблі для ловіння риби.

гетьманському урядуванню, вирости численні Запорозькому війську незлагодя, розорення прав та вольностей, посполите утяжнення, на сильне й купну легке розкладення урядів військових: генеральної старшини, полковників та значного товариства. Отож ми, генеральна старшина, кошовий отаман і все Запорозьке військо домовилися і постановили з ясновельможним гетьманом при "лекції його вельможності таке право, яке має бути збережено постійно в Запорозькому війську: щоб у Вітчизні нашій першими радниками були генеральна старшина, як за респектом їхніх первісних у рядів, так і в установлений при гетьманах резиденції. За ними за звичайним порядком слідує городові полковники, нехай вони будуть пошановані подібним чином публічних радників. Над те з кожного полку мають бути до загальної Ради генеральні совітники з кожного полку по одній значній, старовини їй, добrorозумній та заслуженій особі, вибрані за гетьманською згодою. І з тими всіма генеральними особами, полковниками й генеральними радниками має радитися ясновельможний гетьман та мого наступники про цілість Вітчизни, про її загальне добро і про всілякі публічні діла, нічого без їхнього дозволу й поради не зачинаючи приватною своєю влади, не встановлювати і до завершення не приводи ти. Тому тепер при гетьманській елекції, за одноголосною всіх раді й ухвалою призначаються три генеральні в кожному році Ради, які мають відправлятися в гетьманські резиденції: перша на Різдво Христове, друга на Воскресіння Христове, третя на покрову Пресвятої Богородиці, на які мають й повинні бути не тільки пани полковники зі своєю дружиною та сотниками, не тільки з усіх полків генеральні радники, а й посли Запорозького Низового війська для прослуховування і рішень до себе від гетьмана розпорядження прибувати, не порушуючи аж ніяк призначеного терміну. А де що тільки буде від ясновельможного гетьмана запропоновано до загальної ради про те всім добропорядно, без жодного приватного своєю чужого порядку, респектів, без душепогубної заздрості та ворожнечі, зобов'язані будуть радити і так прозріливо, щоб нічого не було в тих радах до применшення гетьманської честі, до публічного утяжнення та розору і, не дай Боже, пагуби Вітчизні. А коли б на ті вишеоголошені терміни для генеральної старшини трапились якісь публічні справи, які потребували б швидкого управління оправлення

та відправлення, то ясновельможний гетьман має силу та волю, за порадою генеральної старшини, такі діла управляти та відправляти своєю гетьманською повагою. Також, коли якісь листи трапляться із закордонних сторонніх держав, ординовані до ясновельможного гетьмана, то про них має оголосити його вельможність генеральній старшині і їй відповіді, як і відписуватимуться, освідомлювати, не утаюючи ніяких листовних кореспонденцій, особливо закордонних і тих, як і можуть пошкодити вітчизняній цілості й загальному добру. А щоб була конечна надія в секретних та публічних радах між ясновельможним гетьманом та генеральною старшиною, з полковниками та генеральними радниками, має бути кожен із них при посіданнв свого уряду виконати на вірність і у Вітчизні на зичливість до рейментаря свого на збереження повинностей своїх; які тільки до уряду якогось належатимуть, формальну присягу, згідно з клятвою, публічно ухваленою. А коли б щось було б помічено в ясновельможного гетьмана супротивного, негаційного, шкідливого правам та вольностям військовим, тоді та ж таки генеральна старшина, полковники й генеральні радники матимуть силу вільними голосами чи то приватне, чи, вкаже на те належна і невідправна потреба, публічно, на Раді його вельможності виказати і з'явити про порушення прав та вольностей вітчизняних без применшення і найменшого ушкодження високого рейментарського гонору. На такі викази не має ясновельможний гетьман вражатися й чинити помсти, а дбатиме такі недолати справити. Особливо генеральні радники, кожен із них у своєму полку, з якого на дорадництво вибрані, сильні будуть, разом із паном полковником городовим, доглядати порядків і ними спільною радою управляти, постаючи за кривди й утяжнення людські. І як генеральна старшина, полковники й генеральні радникимають належно шанувати ясновельможного гетьмана, належить їм виявляти честь і віддавати вірне послушенство, так і ясновельможному гетьманові взаємно шанувати їх і утримувати за товариство, а неслуг та робітних підлеглих, не прмушуючи їх навмисно для приниження осіб до публічного негречного услідження перед собою стоянням, окрім того, коли потреба вкаже.

Коли б хто з генеральних осіб, полковників, генеральних радників значного товариства та інших військових урядників над тією ж чернею чи то б гонор гетьманський зважився б образити, чи в якомусь іншому ділі провинитися, то таких переступників сам ясновельможний гетьман не має карати своєю приватною помстою, та владою, а повинен таку справу, чи кримінальну, чи не кримінальну, здати на військовий генеральний суд, і який у нього випадє нелицемірний і нелицеглядний декрет, такий кожний переступник має й понести.

Тії ж генеральні особи, які належно резидують при гетьманському боці, мають доносити ясновельможному гетьману всілякі військові справи, які до чийого чину й повинності належатимуть, і відбирати декларації, а не приватні домові слуги, яких до жодних справ, доповідей та діл військових не використовувати.

Оскільки перед цим у Запорозькому війську завжди бували генеральні підскарбії, які завідували військовим скарбом, млинами та всілякими належними до скарбу військовими приходами та повинностями і ними з гетьманського відома керувати, то й тепер такий порядок устанавлюється загальним договором і неодмінно узаконюється, дасть Бог, Вітчизни нашої з московського ярма, був обраний увагою гетьманською і з загального зволення генеральний підскарбій, людина значна і заслужена, маєтна й добросовісна, який би мав би в своєму догляді військовий скарб, завідував млинами і всілякими військовими приходами і повертав їх на публічну військову потребу з відом гетьманським, а не на свою приватну. А сам ясновельможний гетьман до військового скарбу й приходів, які до нього належать, не має належати і на свій персональний пожиток вживати, задовольнятися своїми оброками та приходами, які

кладуться на булаву та його гетьманську особу, а саме; індуктою, Гадацьким полком, сотнею Шептаківською, добрами Почепівським й Оболонськими та іншими витратами, які здавна ухвалено й поставлено на уряд гетьманський. А більш ясновельможний гетьман маєтностей, добр військових не має самовладно собі привласнювати та іншим, менш у війську заслуженим, а найбільше ченцям, попам, бездітним вдовам, урядникам посполитим і військовим дрібним слугам гетьманським та особам приватним з уваги до них не роздавати, і не тільки по боку гетьманського має вибиратися поприсяжений генеральний підскарбій для догляду військового скарбу і, де гетьманська резиденція утвердиться, там і залишатися, але мають бути по два скарби в кожному полку, так само поприсяжені, люди значні й маєтні за загальною полковника, військової та посполитої старшини ухвалою, які б знали про полкові, й городові приходи й посполиті побори - вони мали б щороку звітувати щодо свого завідування та управлшня. Ці полкові підскарбії повинні будуть, маючи резацію до генерального підскарбія, знати, про належні до військового скарбу приходи у своїх полках, їх: відбирати й віддавати до рук генерального підскарбія. А пани полковники так само не повинні мати інтересу до скарбів полкових, задовольняючись своїми приходами й добрами, які належать до полкового уряду.

10

...Як за всякими у Вітчизні й Запорозькому війську порядками, за посадою уряду свого має ясновельможний гетьман стежити, так найбільше має тримати й на те пильне око, щоб людям військовим та посполитим зайві не чинилися утяження, наклади, пригнічення та злидарства, через які вони, покинувши житла свої, звикли пріч іті і в закордонних державах шукати спокійнішого, легшого й кориснішого собі мешкання. Через те, щоб пани полковники, сотники: отомани і всіякі військові й посполиті урядники не важилися панщини та роботних своїх приватних господарських козаками і посполитими людьми тими, які до їхнього уряду не належать і не є під їхньою персональною державою, брати до кошення сіна, збирання з піль жнива і гачення гребень примусом, чинити насилля, віднімаючи й гвалтовно купуючи ґрунти, за будь-яку вину з усього майна лежачого

і рухомого оголяти, приневолювати до діл своїх домових безплатно ремісників та козаків - має те ясновельможний гетьман своєю владою заборонити, чого й сам для доброго іншим, підручним собі, прикладу має вистерігатися і так не чинити. А оскільки всілякі утяжнення та здирства вірним людям походять найшвидше від владолубних накупнів, які не покладаються на свої заслуги, прагнучи неситою пожадливістю для свого приватного пожитку військових та посполитих урядів, зваблюють гетьманське серце корупціями і завдяки цьому втискуються без вільного обрання понад слушність і право чи на полковничі уряди, чи на інші посади - щодо того конечно постановляється, щоб ясновельможний гетьман не заводився жодними, хоч і найбільшими датками та респектами, нікому за корупції полковничих урядів та інших військових і посполитих начальств не давав і насильно на них нікого не встановлював, але завжди як військові так і посполиті урядники мають бути вибрані вільними голосами, особливо ж полковники, а після вибрання потвержені гетьманською владою однак елекції таких урядників мають відправлятися не без гетьманської волі. Те ж таки право мають і полковники зберігати й не постановляти без вільного вибору цілої сотні сотників та інших урядників через корупції та будь-які інші респекти, не повинні також через своє приватне урядження їх від урядників відставляти.

11

Козачі вдови й осиротілі козацькі діти, козацькі вдови і жінки, без присутності самих козаків, коли в походах, або на будь-яких будуть перебувати службах, щоб не притягалися до всіляких посполитих, повинностей і не утяжувалися вимаганням датків - домовлено й постановлено.

12

Не менте городам українським і від того чиниться утяження, що багато хто з жителів, які мають відбувати всілякі посполиті повинності для різних державців, духовних та світських, повідходили в посесію, а їхні посполиті, які залишилися малолюдно, мусять без

жодної полегші ті ж таки двигати, тяжарі, які носили на собі з допомогою відторгнення і тих, що відійшли, сіл. Через те після заспокоєння від воєнної колотнечі Вітчизни і після визволення, дай Боже, її від московського підданства, має бути встановлена через вибраних на те комісарів генеральна ревізія всіх маєтностей, які залишаються під державцями, й подана до уваги генеральної Ради при гетьмані, за якою розсудиться, кому гідно належить, а кому не належить тримати військові добра й маєтності, і які повинності та, послушенства підданські має поспільство державцям віддавати. Також і від того убогим людям посполитим примножується утяження, що численні козаки інших людей посполитих, приймаючи собі в підсудії, охороняють так від належних їм повинностей, які кладуться на загальну тяглість городову та сільську, а маєтні купці, захищаючись чи гетьманськими універсалами, чи полковничою та сотницькою протекцією, ухиляються від несення спільних посполитих тяжарів і не хочуть допомагати відбувати її людям убогим. Хай через те ясновельможний гетьман не забуде своїми універсалами привернути як підсусідків козацьких, так і купці до посполитих повинностей і заборонити їх протекції.

13

Столичне місто Київ та інші українські города та магістрати своїми в усіх правах привілеях наданих, щоб були заховані непорушно, повагою сього акта елекційного постановляється і доручається підтвердження їх свого часу гетьманській владі.

14

А щоб найбільше приносили утяження посполитим людям на Україні передусім наїзди і підводи, а козакам провідництво, через які люди приходили до крайнього в майні своєму знищення, то тепер аби ті підводи і провідництво зовсім були залишені і щоб ніхто з переїжджих аж ніяк не важився ніде жодної підводи брати, напоїв, кормів і датків найменших вимагати, хіба хто в публічних справах і то за подорожною ясновельможного гетьмана їхатиме, але й тому без жодних поклонних датків, а лише дати підвід, скільки буде в

подорожній написано. Особливо, щоб жодні особи військові та слуги переїжджі їхні ясновельможного гетьмана, не вимагали за приватними ділами, а невійськовими, підвід, кормів, напоїв, поклонів та провідників, бо через те городовим розорення, а бідним людям наноситься знищення. Однак усяка особа, великий, дрібний і найменший, за приватним своїм ділом, а не військовим, коли переїжджає без райментарської подорожної, має своїм коштом усюди по городах та селах послугуватися, а не вимагати і силою ніколи не брати підвід та провідників.

15

...А щоб оренди, установлені для річної плати компаній та сердюкам і для інших військових витрат, вважаються за тяготу посполиту від усіх малоросійських обивателів, військових та посполитих є, так само за прикрість і утяження у поспільства є компанійська та сердюцька стація. Тому як оренди, так і згадана стація має бути залишена і цілком знесена. Відтак хай військовий занепалий скарб реставрується та постановиться на відбування і задоволення всіляких публічних військових витрат. А як багато після закінчення війни ясновельможний гетьман має тримати платних компаній та піхотинців при своєму боці на послугах військових, про те генеральній Раді буде увага й постанова.

16

Стократ убогі люди кричать і скаржаться, що як індуктарні та їхні фактори, так і виїзні ярмаркові чинять численні понад звичай і незчисленні їм здирства, через які неможливо взагалі убогій людині вільно з'явитися на ярмарок продати якусь малу річ дат прикриття убожества свого або домову потребу купити без ярмаркового платежу, а, не дай Боже, у провину якусь, хоч малу, втрапити, то випаде бути обірваному з ніг до голови від виїзних ярмаркових. Через що хай індуктарі та їхні фактори від них стільки відбирають до військового скарбу, скільки товарів, і такі ексакції, евекти та індуктарні, які буде вчислено в інтерцигах, нічого зайвого від купців не вимагаючи і людям вірним убогим не чинячи найменшого

здирства. Так само й виїзні ярмаркові особи аби вибирали повинність у кого належить, а не з убогих людей, прибулих на ярмарку з малою домовою продажою або для купівлі чогось на домашню потребу, жодних справ, не тільки кримінальних, а й поточних, не судили і здирства понад звичай не чинили людям та городовим – сприяти тому буде ясновельможний гетьман своїм доброумним дбанням та владою: йому доручаються і всі у Вітчизні нелади для премудрого справлення та вольноаті військові для непорушного збереження та оборони, договори сі та постанови для кінцевого виконання, які його вельможність зволить потвердити не тільки приписом своєї руки, а й (формуванням) формальною присягою і тисненням військової печатки.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Прийнята Верховною радою Української РСР 16 липня 1990 року

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНСЬКОЇ РСР,

виражаючи волю народу України,
прагнучи створити демократичне суспільство,
виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини,
шануючи національні права всіх народів,
дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України,
визнаючи необхідність побудови правової держави,
маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України.

ПРОГОЛОШУЄ

державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

I. САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Українська РСР як суверена національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською свого невід'ємного права на самовизначення.

Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом.

II. НАРОДОВЛАДДЯ

Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України.

Народод України є єдиним джерелом державної влади в Республіці.

Повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безгосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих Рад Української РСР.

Від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада Української РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України.

III. ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Українська РСР самостійна у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.

Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території.

Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний.

IV. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР.

Підстави набуття і втрати громадянства Української РСР визначаються Законом Української РСР про громадянство.

Всім громадянам Української РСР гарантуються права і свободи, які передбачені Конституцією Української РСР і нормами міжнародного права, визнаними Українською РСР.

Українська РСР забезпечує рівність перед законом усіх громадян республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Українська РСР регулює іміграційні процеси.

Українська РСР виявляє турботу і вживає заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян Української РСР, які перебувають за межами Республіки.

V. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ВЕРХОВЕНСТВО

Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території.

Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди.

Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць.

VI. ЕКОНОМІЧНА САМОСТІЙНІСТЬ

Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.

Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Українська РСР має право на свою частку в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, яка створена завдяки зусиллям народу Республіки.

Вирішення питань загальносоюзної власності (спільної власності всіх республік) здійснюється на договірній основі між республіками – суб'єктами цієї власності.

Підприємства, установи, організації та об'єкти інших держав і їх громадян, міжнародних організацій можуть розміщуватись на території Української РСР та використовувати природні ресурси України згідно з законами Української РСР.

Українська РСР самостійно створює банкову (включаючи зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну, податкову системи, формує державний бюджет, а при необхідності впроваджує свою грошову одиницю.

Вищою кредитною установою Української РСР є національний Банк України, підзвітний Верховній Раді Української РСР.

Підприємства, установи, організації та виробничі одиниці, розташовані на території Української РСР, вносять плату за використання землі, інших природних і трудових ресурсів, відрахування від валютних надходжень, а також сплачують податки до місцевих бюджетів.

Українська РСР забезпечує захист всіх форм власності.

VII. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів.

Українська РСР має свою національну комісію радіаційного захисту населення.

Українська РСР має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці.

Українська РСР дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління.

Українська РСР має право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів.

VIII. КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

Українська РСР самостійна у вирішенні питань науки, освіти, культурного, і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку.

Українська РСР забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Українська РСР виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають за межами Республіки.

Національні, культурні та історичні цінності на території Української РСР є виключно власністю народу Республіки.

Українська РСР має право на повернення у власність народу України національних, культурних та історичних цінностей, що знаходяться за межами , Української РСР.

IX. ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ БЕЗПЕКА

Українська РСР має право на власні Збройні Сили.

Українська РСР має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді Української РСР.

Українська РСР визначає порядок проходження військової служби громадянами Республіки.

Громадяни Української РСР проходять дійсну військову службу, як правило, на території Республіки і не можуть використовуватись у військових цілях за її межами без згоди Верховної Ради Української РСР.

Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримається трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

Х. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними, представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення інтересів Республіки, у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Х Х Х

Відносини Української РСР іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

Декларація є основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод. Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладення союзного договору.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року:

- продовжуючи: тисячолітню традицію державотворення в Україні;
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами;
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

ПРОГОЛОШУЄ

незалежність України та створення самостійної Української держави – **України**.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

24 серпня 1991 року.

Верховна Рада України.

ПОСТАНОВА
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРО ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки постановляє:

проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою.

З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження акту проголошення незалежності.

м.Київ

24 серпня 1991 року

Голова Верховної Ради
Української РСР
Л.Кравчук